

**İbn Hafîf Hakkında Yeni Bir Farsça *es-Sîre* Tercümesi ve Mütercimi:
*Terceme-i Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh Ebî Abdillâh bin Hafîf eş-Şîrâzî ve
Tâcüddîn Kürbâlî***

A New Persian Translation of Ibn Khafîf's al-Sîra and Its Translator:

*Tarjama al-Kitâbu's-Sîrat al-Shaykh Abî Abdillâh bin Khafîf al-Shîrâzî
and Tâjuddîn Kurbâlî*

Muhammet COŞKUN*

Öz

İran'ın Fars eyaletindeki Şîraz şehrinin en büyük sûfisi, Ebû Abdullâh Muhammed bin Hafîf bin İsfikşâd ed-Dabbî ed-Deylemî eş-Şîrâzî kabul edilmektedir. 371/982'de vefat eden İbn Hafîf, yaşadığı çağda yoluna tâbi olunacak ilk on sûfiden biri olarak kabul edilmesine rağmen, günümüzde maalesef yeterince tanınmamaktadır. Oysa Cüneyd-i Bağdâdî'den sonra tasavvufun taşınmasında kilit rol oynamış, tasavvufun ilimle buluşturulması, Kur'ân ve Sünnet'le açıklanarak sınırlarının çizilmesi, içerde veya dışarıda tasavvufla ilgili problemleri ele alması, bütün faaliyetlerini de güçlü ilmî temellere oturtmuş ve bunları yazıya dökmüş olması bakımından oldukça başarılı bir kimliğe sahiptir. Bu kimliğiyle onu bize tanıtan ilk kaynak, kendi müritlerinden Ebü'l-Hasan Ali ed-Deylemî'dir. *Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh Ebi Abdillâh b. Hafîf* adını verdiği ve çalışmada kısaca *es-Sîre* olarak belirteceğimiz eserin Arapça orijinali maalesef hâlâ gün yüzüne çıkmamış olup bu eserin Farsça bir tercümesi günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Rüknuddîn b. Cüneyd eş-Şîrâzî tarafından yapılan tercümenin İstanbul ve Berlin nüshalarından hareketle Annemarie Schimmel tarafından 1955'te neşri yapılmıştır. Bununla birlikte, teknolojinin getirdiği imkânlarla bir yerlerden Arapça aslının bulunmasını ümitle gözlerken, eserin zikrettiğimiz neşirden farklı bir Farsça tercümesine rastladık. Bu tercüme, diğer tercümeden daha tam ve fazladan bazı bilgiler de ihtiva etmektedir. İbn Hafîf'in hayatına dair bazı sorulara cevaplar barındırıyor olması da, bizim için ayrı bir heyecan sebebi olmuştur. Tâcüddîn Kürbâlî isimli, tanınmayan bir mütercim tarafından yapılan bu tercümenin, İbn Hafîf üzerindeki perdeyi

* ORCID: 0009-0002-0433-4414. Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı, E-posta: muhammetcoskun49@hotmail.com.

Geliş Tarihi: 31.07.2023

Kabul Tarihi: 20.11.2023

Yayın Tarihi: 30.11.2023

Atfı Bilgisi: Muhammet Coşkun, "İbn Hafîf Hakkında Yeni Bir *es-Sîre* Tercümesi ve Mütercimi: *Terceme-i Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh Ebî Abdillâh bin Hafîf eş-Şîrâzî ve Tacüddîn Kürbâlî*", *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2, 2 (2023): ss.XX-XX

 Bu makale uluslararası CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

daha fazla aralamasını ve onun, tasavvufun özellikle sistemleşme evresindeki katkılarının daha net ortaya çıkmasına yardımcı olmasını umuyoruz. Bu makalede özellikle Tâcüddîn Kürbâlî'nin kimliği üzerinde durulacak olup, onun *Gülşen-i Râz* şârihlerinden Şüca' Kürbâlî olma ihtimâli incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şiraz, İbn Hafîf, Ebû'l-Hasan Deylemî, es-Sîre, Tâcüddîn Kürbâlî, Şüca' Kürbâlî.

Abstract

The greatest Sûfî of the city of Shîraz located in the Fars province of Iran is considered to be Abû 'Abd Allah Muḥammad ibn Khafîf bin Isfikhshâd al-Dabbî al-Dailamî al-Shîrâzî who died in 371/982. Although he is accepted as one of the first ten Sûfis to be followed in his era, unfortunately he is not known enough today. However, after Junayd al-Baghdâdî, he accomplished an important task of transmitting Sûfism, bringing it together with Islamic sciences, determining its rules based on the Qur'ân and Sunnah, addressing problems related to Sûfism internally and externally, basing all his activities on strong evidence and writing them down. And therefore, he has a very successful personality. The first source that introduced him to us is Abû al-Ḥasan 'Alî al-Dailamî, one of his students. The original work in Arabic, which he named *Sîratu Abû 'Abd Allah ibn al-Khafîf al-Shîrâzî*, which will be addressed shortly as *al-Sîra* in this study, unfortunately still has not been seen the light of day, but a Persian translation of this work is available. The translation made by Rukn al-Dîn ibn Junayd al-Shîrâzî was published by Annemarie Schimmel in 1955 based on the Istanbul and Berlin copies of the manuscript. While I was hoping to find the original Arabic copy by means of technology, I came across a different Persian translation. This translation contains some more complete and additional information than the other translation and it includes answers of Ibn Khafîf himself to some questions about his life, which is quite exiting. We hope that this text, translated by an unbeknown translator named Tajuddîn Kurbâlî, will provide more information about Ibn Khafîf and help to clarify his contributions to Sûfism, especially in the systematization phase. In this article, particular emphasis will be placed on the identity of Tajuddîn Kurbâlî, and debate on the possibility of him being Shujâ' Kurbâlî, one of the commentators of *Gulshan-i Râz*.

Keywords: Tasawwuf, Shîraz, Ibn Khafîf, Abû al-Ḥasan al-Dailamî, al-Sîra, Tajuddîn Kurbâlî, Shujâ' Kurbâlî.

Giriş

Ebû Abdullâh Muhammed bin Hafîf bin İsfikshâd ed-Dabbî ed-Deylemî eş-Şîrâzî, Şîrâzlı sûfiler tarafından İran'ın güneybatı kısmını oluşturan Fars eyaletinin merkezi konumundaki Şîraz şehrinin “Şeyh-i Kebîr”i olarak kabul edilir.¹ İbn Hafîf, düşünceleri

ve eserleriyle tasavvufun sistemleşmesinde ve ilmî düzlemde savunusunun gerçekleştirilmesinde ciddî tesirlere sahip bir sûfidir. İbn Hafîf'in tasavvuf anlayışı bir ekol olarak ilk defa, tasavvuf klasiklerinden Keşfü'l-Mahcûb'un müellifi Hücvîrî tarafından zikredilmiştir. Adı geçen eserinde makbul on tasavvuf ekolünü; Muhâsibiyye, Kassâriyye, Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye, Sehliyye, Hakîmiyye, Harrâziyye, Hafîfiyye ve Seyyâriyye şeklinde sıralayan Hücvîrî, İbn Hafîf'le ilişkilendirdiği Hafîfiyye'ye doku-

1 Şeyh-i Kebîr'in ilk müşidi Ahmed b. Yahyâ demiştir ki: “Tasavvufun Ebû Abdullah İbn Hafîf'ten başkaları için sona erdiğinden hiç şüphem yok.” (Tâcüddîn Kürbâlî, *Terceme-i Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh Ebi Abdillâh bin Hafîf eş-Şîrâzî*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1222), 21a). Yine Şîraz sûfilerinin büyüklerinden ve Şeyh-i Kebîr'in müşidlerinden Ebû Câfer el-Hazzâ, bir gün Şeyh-i Kebîr'e bakarak; “Fars diyarında tasavvuf bu çocukla son bulacaktır” demiştir (Kurbâlî, ay.). Cüneyd-i Şîrâzî (ö. 801), *Şeddü'l-İzâr*'da Şîrâz ziyaretgâhlarının birincisi olarak Şeyhü'l-Kebîr'i sayar ve haftalık günlere bölünmüş bir ziyaret programını Şey-

hü'l-Kebîr'den başlatır. Bu durum, Şeyhü'l-Kebîr'in aradan geçen yüzyıllara rağmen Şîrâz'ın en büyük şeyhi olarak kabul edildiğini gösterir. (bkz. Cüneyd-i Şîrâzî, *Şeddü'l-İzâr fî Hattî'l-Evzâr an Züvvâri'l-Mezâr*, (Tahran: Çâphâne-i Meclis, 1328), 38.

zuncu sırada yer vermiştir.² Saydığı bu on ekolü “tasavvuf içinde birer mezhep” şeklinde ifade eden Hücvîrî, bu ekollerin her birinin kendi tasavvuf anlayışlarının temelini rıza, sekr, sahv, fenâ, cem gibi kavramlar üzerine bina ettiklerini ifade etmiştir. Kendilerini İbn Hafîf’e nisbet eden Hafîfîler’in de tasavvuf anlayışlarını “gaybet ve huzur” kavramları üzerinden oluşturdıklarından bahsederek,³ Şeyh-i Kebîr’in etkisinin vefâtından sonra da devam ettiğine işaret etmiştir.⁴

İbn Hafîf’in hayatını ele alan es-Sîre adlı eser, İbn Hafîf’in müridi Ebû’l-Hasan ed-Deylemî (ö. 386/996-997’den sonra) tarafından yazılmıştır.⁵ Arapça olarak yazılan bu eserin herhangi bir nüshasına henüz rastlanılmamıştır. Arapça aslı kayıp olan es-Sîre’nin Rüknuddîn bin Cüneyd-i Şîrâzî (ö. 800/1397-1398’den sonra) tarafından yapılan bir Farsça tercümesi ise günümüze ulaşmıştır. Bu Farsça tercüme, Annemarie Schimmel tarafından, İbn Hafîf hakkındaki Türkçe ve Almanca kısa bir biyografi yazısıyla birlikte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 1955 yılında neşredilmiştir.⁶ Bunun hâricinde, es-Sîre’nin Tâcüddîn Kürbâlî adlı bir mütercim tarafından çevrilmiş başka bir Farsça tercümesi tarafımızca tespit edilmiş olup çalışmamızın temel kaynağını teşkil etmektedir. Bu tercüme, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 001222 no’lu demirbaş ve 32878 no’lu biyografi kaydı bilgisi ile birlikte, Terceme-i Sîret-i Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hafîf adıyla kayıtlıdır.

Çalışma esnasında, Tâcüddîn Kürbâlî’nin

2 bkz. Ebû’l-Hasen Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, tsh. Jukovski, mukad. Kâsım Ensârî, (Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1375), 164.

3 age. 323.

4 age. 317.

5 Ebu’l-Hasan ed-Deylemî, *Atfü’l-Elifi’l-Me’lûf*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Lübnânî, 2007), 11.

6 bkz. Ebû’l-Hasan ed-Deylemî, *İbn al-Hafîf aş-Şîrâzî*, çev. İbn Cüneyd eş-Şîrâzî, nşr. Annemarie Schimmel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1955).

yapmış olduğu bu tercüme ile Rüknuddîn Şîrâzî tarafından yapılan tercüme arasında, İbn Hafîf hakkındaki bazı yargı ve bilgilerin değişmesine sebep olacak birtakım farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıklardan, Rüknuddîn Şîrâzî’nin, es-Sîre’nin Farsça tercümesini yaparken birtakım tasarruflarda bulunduğu, dolayısıyla Kürbâlî tercümesinin es-Sîre’yi daha doğru bir şekilde yansıttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tercüme İbn Hafîf hakkında ek bilgiler de içermektedir. İbn Hafîf’le ilgili pek çok kaynakta geçen fakat Şîrâzî’nin tercümesinde yer almayan çoğu bilginin kaynağının, Schimmel’in zannettiği gibi İbn Hafîf hakkındaki başka kaynaklar değil,⁷ Kürbâlî’nin tercümesinden de anlaşılabileceği üzere es-Sîre’nin Arapça aslı olduğu anlaşılmıştır.

1. Tâcüddîn Kürbâlî ve es-Sîre Tercümesi ile İlgili Bilgiler

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 001222 numarada kayıtlı olan Terceme-i Sîret-i Abdullâh Muhammed b. el-Hafîf adlı eser Farsça olup 211 varaktan oluşmaktadır. Mütercim “Tâc Kürbâlî” olarak kaydedilmiştir. Bu elyazması eserin üzerinde herhangi bir istinsah bilgisine rastlanmamaktadır. Tercümenin girişinde çeşitli eserlerden alıntılar yapılmıştır. Kendisinden alıntı yaptığı Fîrûzâbâdî’nin 817/1415’te vefat etmiş olmasına bakılarak Tâcüddîn Kürbâlî’nin bu çeviriyi bu tarihten çok sonra gerçekleştirmiş olduğunu düşünebiliriz.

Kürbâl, İran’ın Fars eyaletinin merkezi sayılan Şîrâz şehrinin doğu tarafında kalan, günümüzde birkaç küçük köyün yer aldığı büyükçe bir bozkıra verilen bir isimdir. Kürbâl’in bulunduğu coğrafyaya bakıldığında, bölgenin merkezî olmasının yanı sıra tarihî öneme sahip Şîrâz’da mukim olan ulemâ ve sûfîlerin, bölge insanının ilgisini çekmiş olması

7 age. 220-273.

tabiidir. Şîrâz'ın ilk sûfîlerinden olup gerek eserleri gerekse düşünceleri sebebiyle “Şeyh-i Kebîr” ismiyle andıkları hemşerileri İbn Hafîf eş-Şîrâzî'nin öncelikle dikkatleri çekmesi beklenir. Kürbâlî'nin es-Sîre'yi tercüme etmesinin sebebinin; silsilesinin İbn Hafîf'e ulaşması ve Şeyh-i Kebîr'in o dönemin yaygın tarîkatî olan Kâzerûniyye'nin kurucusu Ebû İshak Kâzerûnî'nin dolaylı şeyhi olması düşünülebilir. Dolayısıyla hem hemşerisi olması hem de tarîkat bağlantısı bulunması ihtimaline binâen Şeyh-i Kebîr'in anlatıldığı eserin Farsçaya çevrilmeye değer bulunması mâkul bir sebeptir.

Ayrıca eserin başında Kürbâlî'nin verdiği bilgilere göre kendisi, tercümeyi bir dervişin isteği üzerine yaptığını belirtmektedir. Eserini “iki maksad” olarak adlandırdığı iki bölüme ayırıp bir bölümünde tercümeyi, diğer bölümünde ise Şeyh-i Kebîr'in kitaplarında yer alan ve kimileri tarafından yanlış anlaşıldığını söylediği bazı bilgileri ve İbn Hafîf'in bazı sözlerini açıklamayı hedeflediğini söyler. Kürbâlî, eserine ilk olarak es-Sîre müellifi Ebû'l-Hasan Ali ed-Deylemî hakkında birkaç menkıbeyi ve Şeyh-i Kebîr'in Deylemî hakkındaki övgüsünü naklederek başlar. Ardından Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin Şeyh-i Kebîr'i gördüğü rüyasını anlatarak es-Sîre'nin tercümesine geçer. Mukaddimesinde Şeyh-i Kebîr'i öven bir şiire de yer veren Kürbâlî, “2. Maksad” dediği ikinci bölümde Şeyh-i Kebîr'e ait olduğunu söylediği bir şiiri, bazı tasavvuf tanımlarını, yine bazı tasavvufî kavramlara yönelik açıklamaları nakledip şerh eder. Yine şathiyat, fakr, vecd gibi tartışmalı konular hakkındaki görüşlerini, bazı âyetler ile kudsî ve nebevî hadislerle yaptığı açıklamalarını, kimi sûfîlerin kapalı ifadelerine ve şiirlerine yaptığı izahlarını aktarmıştır. Tercümesinin sonunda Şeyh'in sekerât halini ve vefâtını, cenaze işleri ve defnine kadarki süreçte yaşananları, vefâtından sonra görüldüğü birkaç rüyayı,

Şeyh'in bazı kerâmetlerini, Şeyh'e edep dışı davrananların başına gelen fecî âkîbetleri, Şeyh'in Hızır ile buluşmalarını ve Şeyh'e ait bazı duâları naklederek bitirir.

Tâcüddîn Kürbâlî'nin, es-Sîre'yi kendisinden önce ve de kendisine yakın bir dönemde Farsçaya çevirmiş olan Rûknüddîn Şîrâzî'nin çevirisinden hiç bahsetmemesi ilginçtir. Bunun sebebi, çağdaş olmalarına rağmen birbirlerinden habersiz bir şekilde tercüme yapmış olmaları olsa gerektir. Nitekim benzeri bir durum, İbn Hafîf'in takipçilerinden Ebû İshak Kâzerûnî'yi anlatan Sîre için de geçerlidir. Ebû İshak Kâzerûnî hakkında yazılan Sîre Arapça olup kayıp iken, Firdevsü'l-Mürşidiyye ve Mersadü'l-Ahrâr adlarında iki ayrı Farsça tercümenin var olması, bir rekabetin, tartışmanın ya da başka bir nede nin varlığını da zorunlu olarak düşündürmektedir.

Kürbâlî tercümesinde ve diğer bazı kaynaklarda yer alan İbn Hafîf ile ilgili yeni bilgileri, bazı yeni kavram ve tanımlarla ilgili tespitlerimizi bir başka makaleye bırakıyoruz. İbn Hafîf eş-Şîrâzî hakkındaki yeni bilgilerden dolayı biyografisini yeniden yazmak, Şeyh-i Kebîr'in Türkçe dilinde tanınmasını sağlamak, tasavvufun sistemleşmesindeki ciddî etkisini ortaya koymak adına başladığımız doktora çalışmamız devam etmektedir. Ayrıca mevcut bütün risâlelerinin ve her iki Sîre'nin tercümesini yakın zamanda ilim âleminin istifâdesine sunmayı, yine Kürbâlî tercümesinin de Türkçe tercümesiyle beraber Farsça neşrini yakın zamanda gerçekleştirmeyi planlamış bulunmaktayız.

2. Tâcüddîn Kürbâlî Kimdir?

Tâcüddîn Kürbâlî'nin adına ve eserine, bütün araştırmalara rağmen, başka hiçbir kaynaktan rastlanmamaktadır. Tercümesinden ilim adamı kimliği fark edilebilen bu ismin, nasıl olup da tamamen belirsiz kaldığını anlama

çabası, bizi zorunlu olarak isim üzerine yoğunlaştırmış ve bu ismin bilinen başka isimlerle ilişkisini araştırmaya sevk etmiştir. Makalemizde görüleceği üzere Tâcüddîn Kürbâlî'nin, Şebüsterî'nin ünlü eseri Gülşen-i Râz'a ilk şerh yapan kişilerden olduğu bilinen Şücâ' Kürbâlî isimli bir müellif ile çeşitli yönlerden benzeştikleri, az da olsa farklılıkları olmakla beraber bu iki ismin aynı kişi olma ihtimalinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kürbâlî'nin adı, tercümesinin girişinde kendisi tarafından "Tâc Kürbâlî" olarak verilmekle birlikte,⁸ eserin son kısmında müstensih tarafından "Mevlânây-ı A'zam Tâcüddîn Kürbâlî" şeklinde yazılmıştır.⁹ Tâcüddîn, bir isim olmaktan ziyade ulemâya verilen Fahrüddîn, Kutbüddîn, Bedrüddîn gibi bir lakaptır. "Tâc Kürbâlî" ya da "Tâcüddîn Kürbâlî" ismine herhangi bir tezkîre, tabakât ya da başka kaynaklarda tesadüf edilmediği gibi kendisine ait başka bir çalışma da bilinmemektedir. Dolayısıyla Kürbâlî'nin kimliğine dair bilgi edinebilmek için, sadece tercümesindeki bazı bilgi parçacıklarını değerlendirmek durumundayız.

Öncelikle yapmış olduğu es-Sîre tercümesinde, Kürbâlî'nin yaşadığı dönem ile ilgili herhangi bir tarih kaydı yoktur. Yaşadığı dönemi tespit edebilmek için, tercümesinin mukaddimesinde atıfta bulunduğu eserlere baktığımızda Sülemî, Ebû Nuaym ve Fîrûzâbâdî'den alıntılar yaptığı görülür. Bu eserlerden en geç tarihli olanı, Mirkâtü'l-erfâ'iyye fi tabakâti's-şâfiyye olup, bu eserin müellifi olan Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, 817/1415'te vefat etmiştir. Dolayısıyla Tâcüddîn Kürbâlî'nin hicri 817/1415'ten sonra yaşadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, tercümesini bu tarihten

sonra gerçekleştirmiş olduğu ve 9./15. asırda yaşadığını tahmin edebiliriz.

Kürbâlî'nin başka hiçbir eserine rastlanmaması, isminin ya da lakabının dahi kayıtlarda geçmemesi şüphe uyandırmakta olup, bizi lakabının ve nisbesinin üzerinde yoğunlaşmaya götürmüştür. Bu nedenle aynı nisbeyi taşıyan isimleri görebilmek için İran tarihini konu alan geç dönem tarih eserlerinden -Kaçar hânedânından Nâsirüddin Şah'ın (1848-1896 miladî yılları arası İran'da hüküm sürmüştür) emriyle- Mirza Hasan Fesâî tarafından yazılmış olan Farsnâme-i Nâsirî adlı eserden faydalandık.

Bu eserde, "Kürbâlî" nisbesi üzerinde araştırma yaptığımızda karşımıza;

1. Muhammed Kürbâlî
2. Reîs Şemsüddîn Kürbâlî
3. Molla Muttalib Gavgânî Kürbâlî
4. Lütfullah Ahmed Kürbâlî
5. Kivâmüddîn Kürbâlî
6. Hümâmüddîn Kürbâlî
7. Şücâ'uddîn Kürbâlî gibi isimler çıkmaktadır.

Farsnâme-i Nâsirî'de adı geçen Muhammed Kürbâlî,¹⁰ Reîs Şemsüddîn Kürbâlî ve Molla Muttalib Gavgânî Kürbâlî, miladi 18. yüzyılda yaşamış siyasî figürler olup, ilim dünyası ile herhangi bir ilgileri gözükmemektedir.¹¹ Lütfullah Ahmed Kürbâlî ise, Şîî fakihlerden Muhakkik el-Gürkî'nin Tahran Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Mecmua'sında yer alan el-Fetâvâ adlı nüshasının müstensihi olup, bu istinsahı 1178/1765 yılı civarında gerçekleştirmiş olduğu bilgisi kayıtlıdır.¹² Dolayısıyla ilk dört isim, tarih bakımından

8 Kürbâlî, *Terceme-i Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh*, 3a.

9 age. 209b.

10 bkz. Mirza Hasan Fesâî, *Fârsnâme-i Nâsirî*, (Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1378), I: 578.

11 bkz. age. II: 473.

12 bkz. Muhakkik Gürkî, *Resâil-i Gürkî*, (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412), 26.

oldukça geç döneme ait isimler olup Tâcüddîn Kürbâlî ile ilgisi bulunmamaktadır.

Mevlânâ Kivâmüddîn Kürbâlî'nin Şiraz'da ders veren ulemâdan olup, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö. 816/1413) hocalarından olduğu bilgisi kaynaklarda geçer.¹³ Yine Celâleddin Devvânî (ö. 908/1502) ve Emîr Sadruddîn Deştigî (ö. 903/1497) de onun öğrencilerindendir.¹⁴ Farsnâme-i Nâsirî'de yer alan Mevlânâ Kivâmüddîn Fakîh de yine bu zat olsa gerektir ki İbn Hâcib'in bir eserine 767/1365-1366 yılında şerh yazdığı bilgisi ile birlikte zikredilmiştir.¹⁵ Dolayısıyla Kivâmüddîn Kürbâlî hem 8./14. yüzyıla ait bir isim olması hem de "Tâcüddîn" lakabı yerine "Kivâmüddîn" lakabını taşıdığından dolayı imkân dışı kalmaktadır.

Hümâmüddîn Kürbâlî hakkında ise kaynaklar, Şücâ' Kürbâlî'nin şeyhi olduğu bilgisini verir.¹⁶ Farsnâme-i Nâsirî'de de Hümâmüddîn'in Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri döneminde yaşadığı kayıtlıdır.¹⁷ Zamansal olarak Tâcüddîn Kürbâlî'ye yakın olsa da, genellikle ulemâya verilen lakaplardan olan "Hümâmüddîn" lakabı, onun farklı biri olduğunu göstermektedir.

2.1. Tâcüddîn Kürbâlî'nin Şücâ' Kürbâlî ile Aynı Kişi Olma İhtimali

Son isim olan Şücâ' Kürbâlî'nin ise, inceleyeceğimiz bazı verilere dayanarak Tâcüddîn Kürbâlî ile aynı kişi olma ihtimalinin varlığını tespit ettik. Öncelikle Şücâ' Kürbâlî'yi, hakkındaki kayıtlar ve elimizde mevcut olan tek eseri Hadîkatü'l-maârif üzerinden tanımayacağız.

13 bkz. Nurullah Tüsterî, *es-Savârimu'l-Mührika*, (Tahran: Dâru Meş'ar, 1437), 133.

14 bkz. Fesâî, *Fârsnâme-i Nâsirî*, II: 473.

15 bkz. age. I: 312.

16 bkz. Muhammed Emin Haşrî, *Ravza-i Ethar*, (Tebriz: İntişârât-ı Sütûde, 1371), 137.

17 bkz. Fesâî, *Fârsnâme-i Nâsirî*, II: 473.

Şücâ' Kürbâlî hakkındaki bilgilere bakıldığında; nisbesinden dolayı Şiraz yakınlarındaki Kürbâl'de doğmuş olduğu düşünülse de, kabrinin bulunduğu yer olan Tebriz'de doğmuş olması da ihtimal dâhilindedir. Şücâ', 837/1433-1434'te vefat eden Kâsım Envâr'ın halifesidir.¹⁸ Bundan hareketle 800/1398 yılı civarında doğmuş olduğunu tahmin edebiliriz. Dolayısıyla Tâcüddîn Kürbâlî ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. Şücâ' Kürbâlî'nin yazmış olduğu Gülşen-i Râz şerhine bakıldığında iyi bir eğitim gördüğü, dolayısıyla bir âlim hüviyetine sahip olduğu görülmektedir. Şerhindeki alıntılardan anlaşılacağı üzere Mu'tezile karşıtıdır ve Şîî izler de taşımamaktadır. İtikâden Eş'arî'ye bağlı bir Sünnî olup Şâfiî mezhebine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Karakoyunlu Devleti'nin baş şehri olan Tebriz'de bulunan Muzafferîye Medresesi'nde (Gök Medrese) eğitim faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Daha çok kelâm, felsefe, tasavvuf ve fıkıh ilimlerini harmanlayan Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) ekolüne mensup bir sûfî izlenimi vermektedir. Yine Şücâ' Kürbâlî, Sühreverdî-i Maktul (ö. 587/1191), İbn Sînâ (ö. 428/1037), Fârâbî (ö. 339/950) ve Eflâtun'dan yararlanıp, İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) ve Abdürrezzâk Kâşânî'den (ö. 736/1335) ilham alan vahdet-i vücûd çizgisinde bir mütefekkindir. Seyr ü sülûkünü ilk şeyhi Hümâmüddîn Kürbâlî (ö. 850/1446-1447 civarı) ve halifelik aldığı şeyhi Kâsım-ı Envâr'ın (ö. 837/1433-1434) yanında tamamlamıştır. Kürbâlî, Gülşen-i Râz'a yazdığı şerhini, 867/1462-1463'de Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a (ö. 872/1467) sunmuştur. Bu şerhin 874/1469 tarihli nüshalarının birinde kendisine rahmet okunmuş olmasından hareketle vefat tarihinin 867/1462-1463 ile

18 Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

19 *Hadîkatü'l-maârif*'in Bursa nüshasının sonunda istinsah yeri olarak bu medrese gösterilmektedir. (Bursa İnebey, Haraççı 1040/34120).

874/1469 yılları arası olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ Lida Balilan Asl'ın Kürbâlî'nin vefatı için belirttiği 837/1433-1434 yılının²¹ doğru olması mümkün değildir. 837 yılı, Şücâ' Kürbâlî'nin değil, şeyhi Kâsım-ı Envâr'ın vefat tarihidir.²² Şücâ' Kürbâlî, Tebriz'de bulunan²³ Çerendâb mezarlığında, Kutbuddîn Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) yanında medfundur.²⁴

Şücâ' Kürbâlî'nin ünü, Mahmud Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) Gülşen-i Râz adlı eserine yaptığı Farsça şerhten gelmektedir. Bu şerhin adı Hadîkatü'l-ma'ârif'tir. Şücâ' Kürbâlî'nin bu eserini Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a (ö. 872/1467) ithaf ettiği bilgisi, eserin girişinde yer almaktadır.²⁵

Kaynaklarda yer aldığına göre ünlü şâir-mutasavvıf Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), Mekke'ye giderken uğradığı Tebriz'de herhangi bir Gülşen-i Râz şerhinin olup olmadığını sorduğunda kendisine Mevlânâ Şücâ'ın Hadîkatü'l-ma'ârif'i sunulur. Bu şerhi oldukça beğenen Câmî'nin, böylece Gülşen-i Râz'a şerh yazma düşüncesinden vazgeçtiği nakledilir.²⁶

2.2. Hadîkatü'l-Ma'ârif Nüshalarında “Şücâ” İsmiinin Yazım Şekilleri

Kimi geç dönem ve çağdaş yazarlar tarafından adı “Şücâ'uddîn” olarak verilen Şücâ' Kürbâlî'nin “Hadîkatü'l-ma'ârif” yazmalarında adı “Şücâ” olarak geçmektedir.

20 bkz. Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), xvii.

21 bkz. Lida Balilan Asl, “Berresî Te'sîr-i Mezârât der Tevessuiy-i Sahttâr-ı Şehriy-i Şehr-i Tebrîz ez Devre-i İlhanlı tâ Safevî”, *Faslnâme-i Pejûheşây-ı Mi'mâriy-i İslâmî* 3, 3 (1394): 69.

22 bkz. Adnan Karaismailoğlu, “Kasım-ı Envâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2001, XXIV: 542-543.

23 bkz. Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

24 ay.

25 bkz. Şücâ' Kürbâlî, *Hadîkatü'l-Maarif*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2608), 5a.

26 bkz. Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

Dolayısıyla “Şücâ'uddîn” şeklinde okunmasının sonraki dönem müellif ve müstensihlerinin tasarrufu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, tespit edilebilen nüshalarda görülebilmektedir. Hadîkatü'l-ma'ârif'in İran'daki birkaç nüshasının yanı sıra ülkemizdeki kütüphanelerde de nüshaları bulunduğunu görmekteyiz. Nüshaların ikisinin Süleymaniye/Fatih-002608 ve Süleymaniye/Pertev Paşa-000301'de kayıtlı olduğu bilinmekte idi. Gölpınarlı, tercüme ettiği Gülşen-i Râz'ın önsözünde Kütahya'da da bir nüshanın olduğunu belirtmiştir.²⁷ Dördüncü bir nüshanın ise Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, Haraççı 1040/34120'de kayıtlı olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Ulaşılabilen nüshalar şunlardır:

1. Süleymaniye/Fatih nüshası: Bu nüsha hicrî 7 Şabân 867/27 Nisan 1463'te, Dârü'l-Mülk²⁸ Şîrâz'da yazılmıştır. Gölpınarlı'nın da belirttiği gibi Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a sunulan nüsha bu olsa gerektir.²⁹ Müstensih bilgisi barındırmayan bu nüshanın müellif hattıyla yazılmış olma ihtimali, nüshanın tezyininden dolayı zayıftır. Ancak müellifin kendisi tarafından hazırlatıldığı kuvvetle muhtemeldir.
2. Süleymaniye/Pertev Paşa nüshası: Bu nüshada herhangi bir telif veya istinsah tarihi ya da müstensih bilgisi bulunmamaktadır.
3. Kütahya nüshası: Gölpınarlı'nın Zeytinoğlu ailesinin elinde olduğunu belirttiği bu nüshanın da bulunduğu kütüphane, dönemin bakanlığına, konuyla ilgilenilmesine dair yönelttiği talep dikkate alınmış olacak ki, 1969 yılında, bütün eserlerle birlikte ailenin

27 bkz. Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, xvii.

28 “Dârü'l-Mülk” ifadesine “başkent” anlamı verilmektedir. Bu kullanım, Şîrâz'ın Fars eyaletinin başkenti konumunda olmasından dolayı olsa gerektir.

29 bkz. Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, xvii.

temsilcisi Mesut Zeytinoğlu tarafından Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.³⁰ Kütüphanede bulunan Şerh-i Gülşen-i Râz nüshası, “000936 Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu” kaydıyla yer almaktadır. Bu nüshanın telif tarihi 867/1462-1463 olup, müstensihî olan Abdülvâsi’ b. Abdürrahim Şücâ’î istinsah tarihini 874/1469 yılı olarak belirtmiştir. Nüshanın kapağında Kitâb-ı Şerh-i Gülşen-i Râz-ı Şeyh Şücâ’uddîn-i Kürbâliyy-i Kâsımî rahmetullâhi aleyh kaydı bulunmaktadır. Bu nüshanın ilk beş veya altı varakı eksiktir. Ayrıca Gölpınarlı, Kürbâlî’nin Kâsım-ı Envâr’ın halifelerinden olduğunu tahmin etmiştir³¹ ki Haşrî’nin ifadeleri de bunu destekler mahiyettedir.³² Genelde vefât etmiş kimseler hakkında kullanılan Rahmetullâhi aleyh kaydından da bu nüshanın yazıldığı tarih olan 874/1469’da Kürbâlî’nin vefât etmiş olduğu sonucu çıkarılabilir.³³

4. Bursa İnebey/Haraççı nüshası: Bursa nüshasında eserin adı Şerh-i Gülşen-i Râz, müellifin adı da kütüphane kaydında hatalı bir şekilde “Sucâ’ Kirbalî” olarak yazılmıştır. Bu nüshada istinsah tarihi 875/1470, yazıldığı yer ise, “Zâviyetü’l-Mübâreke el-Muzafferîye” şeklinde yer almaktadır. Bu zaviye, Tebriz’deki ünlü Gök Mescit’tir (Gök Medrese).³⁴ Müstensih ismi olarak da sadece “Mahmûd” adı bulunmaktadır.
5. Tahran Gülistan Sarayı nüshası: Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde 2724

numarada kayıtlıdır. Bu nüsha 7 Şaban 873/27 Nisan 1463 tarihinde Şîrâz’da istinsah edilmiştir.³⁵ Müellif nüshası, bu olsa gerektir.

6. Tahran Melik Müzesi Kütüphanesi nüshası: 482 no’da kayıtlıdır. Tahminen 9./15. yüzyıla ait bir nüshadır.³⁶
7. Meşhed Firdevsî Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi nüshası: 1573 numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüshada bazı sayfalar eksiktir. 1012/1603-1604 yılında istinsah edilmiştir ki en geç dönem nüsha budur. Birden fazla kişi tarafından parça parça istinsah edildiği anlaşılmaktadır.³⁷

Hadîkatü’l-ma’ârif nüshalarında “Şücâ’ Kürbâlî” ismi ile ilgili farklı yazımlar mevcuttur. Nüshalardaki kayıtlar şu şekildedir:

1. İstanbul Süleymaniye-Fatih nüshasında; iç sayfada müellifin adı kendi ifadesi ile “Şücâ’ Kemâl Kürbâlî” şeklinde geçmektedir.
2. İstanbul Süleymaniye-Pertev Paşa nüshasında; kapak tarafında “Şâh Şücâ’ Kürbâlî”, iç sayfada ise müellifin kendi ifadesi ile “Şücâ’ Kürbâlî” şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.
3. Kütahya Tavşanlı-Zeytinoğlu nüshasında ise; Gölpınarlı’nın da tespit ettiği şekilde kitabın kapak kısmında “Şeyh Şücâ’uddîn-i Kürbâliyy-i Kâsımî” yazmakta olup, nüshanın maalesef baş tarafından ilk beş-altı varak eksik olduğundan, müellifin bu nüshadaki kendi ifadesi eksik kısımda kalmıştır.
4. Bursa İnebey nüshasında; iç sayfada müellifin kendi ifadesi ile “Şücâ’ Kürbâlî” kaydı bulunmaktadır. Başkaca

30 bkz. M. Şinasi Acar, *Tavşanlı Zeytinoğlu Halk Kütüphanesi*, (İstanbul: Zeytinoğlu Eğitim Bilim ve Kültür Vakfı, 2007), 28.

31 bkz. Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, xvii.

32 bkz. Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

33 bkz. Şebüsterî, *Gülşen-i Raz*, xvii.

34 bkz. Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşâh ve Dönemi*, (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 334.

35 bkz. Muhammed Reza Berzger Hâlıkî, “Şerhî-yi Dî-ger ber *Gülşen-i Râz bâ Unvân-ı Hadîkatü’l-Maârif*”, *Şi’r Pejûhî*, 2 (1388): 61.

36 ay.

37 ay.

herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

5. Tahran Gülistan Sarayı nüshası; iç sayfada müellifin kendi ifadesi ile “Şücâ’ Kemâl Kürbâlî” şeklinde geçmektedir.³⁸
6. Tahran Melik Müzesi Kütüphanesi nüshasında yine “Şücâ’ Kemâl Kürbâlî”,
7. Meşhed Firdevsî Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi nüshasında ise Gülistan Sarayı nüshasından herhangi bir farklılık olmadığı görülmektedir.³⁹

Görüldüğü üzere nüshaların tümünde müellifin adı kendi ifadesi ile “Fakîr-i Hakîr-i Hâksâr Şücâ’ Kemâl Kürbâlî” şeklinde geçmektedir. “Şücâ’uddîn” şeklinde bir kullanım bulunmamaktadır.

Genel olarak müelliflerin ifadelerine baktığımızda “fakîr-i hakîr” ifadesinden hemen sonra büyük oranda örneğin “Muhammed bin Ahmed” şeklinde müellif ile babasının adı yazılmakta olup, nadiren künye ile birlikte “Ebû Abdullâh Muhammed bin Ahmed” şeklinde yazılmaktadır. Bu yazım biçimine baktığımızda, genel geçer kurallara göre Şücâ’ Kürbâlî’nin “Şücâ’ Kemâl” ifadesi;

- a) Kendisinin ve babasının adı olarak; Şücâ’ b. Kemâl, Ebû Şücâ’ b. Kemâl, Şücâ’ b. Kemâluddîn, Ebû Şücâ’ b. Kemâluddîn şeklinde,
- b) Kendisine ait künye ve isim olarak da Ebû Şücâ’ Kemâl şeklinde okunabilmektedir. Bu ihtimale göre “Kemâl”, kendisinin ya da babasının ismi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Fakîr-i hakîr” ifadesinden sonra “Şücâ’uddîn Kemâl” şeklinde bir okumaya ise hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Dolayısıyla “Şücâ’” ifadesinin “Şücâ’uddîn” şeklinde okunması problemlidir. Ayrıca bu kelime-

nin “Şücâ’uddîn” olduğu farz edilmesi halinde; bu ifadenin ulemâya övgü için konulan lakaplardan olduğu açık olup, kendi hakkında “fakîr-i hakîr-i hâksâr” şeklinde tevâzu ifadesi kullanan müellifin, “Şücâ’uddîn” gibi bir övgü ifadesi kullanması yine soru işareti doğurmaktadır.

Bu durumda “Şücâ’” isminin “Ebû Şücâ’” şeklinde okunma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ebû Şücâ’ künyesi, Araplar’ın kullandığı bir künye isim örneği olup, hemen hemen her Arap ve Fars müellifin böyle bir künyesi bulunmaktadır. Tâcüddîn ismine gelince, bunun da bir lakap olma ihtimali yüksektir. Zira genel olarak müslüman müelliflerin ya da halk arasında meşhur ulemânın Şemsüddîn, Bedrüddîn, Zeynüddîn, Fahrüddîn vb. isimlerle lakaplandırıldıkları bilinen bir durumdur. Örnek olarak meşhur ulemâdan Fahreddin Râzî hakkındaki kullanım; “Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî” şeklindedir. Bu formülü Tâcüddîn Kürbâlî için uyguladığımızda, künye; “Ebû Şücâ’ Tâcüddîn Kemâl Kürbâlî” şeklinde okunabilmektedir.

“Şücâ’” ifadesinin “Şücâ’uddîn” olmadığı kabul edilirse, bu kişinin Tâcüddîn Kürbâlî olması mümkün gözükmemektedir. Zira “Şücâ’” isim, “Tâcüddîn” ise lakap olacağından yan yana kullanmaya bir mâni bulunmayacaktır.

Şücâ’ ile Tâcüddîn’in aynı kişi olma ihtimallerini delilleri ile ele almak gerekir.

2.2.1. Aleyhte Deliller

Şücâ’ Kemâl Kürbâlî’nin, Tâcüddîn Kürbâlî ile aynı kişi olma ihtimalini doğru kabul ettiğimizde karşımıza şu problemler çıkmaktadır:

- a) Sonraki dönem kaynaklarda “Şücâ’uddîn” şeklinde okumaların varlığı. Nitekim Haşrî’nin (ö. 1011/1602-1603) Ravzatu’l-

³⁸ age. 48.

³⁹ bkz. Berzger Hâlikî, “Şerhiy-i Diger ber Gülşen-i Râz”, 48.

ethâr'ında⁴⁰ ve Kerbelâyî'nin (ö. 975/1567-1568) Ravzatü'l-cinân'ında bu şekilde yer almaktadır. Bu okumalar, 874/1469 istinsah tarihli Kütahya nüshasına dayandırılmış olmalıdır. Zira bu nüshanın kapağında müstensih tarafından yazılmış olması muhtemel olan Kitâb-ı Şerh-i Gülşen-i Râz-ı Şeyh Şücâ'uddîn-i Kürbâlîyy-i Kâsımî rahmetullâhi aleyh kaydı bulunmaktadır. Müstensih Abdülvâsi' b. Abdürrahim Şücâ'î'nin müellifle çağdaş olmasından dolayı müellifi şahsen tanıyıp olması da ihtimal dairesindedir. Ayrıca müstensihin "Şücâ'î" nisbesini kullanması da bir yakınlık ihtimalini ortaya koymaktadır. Ancak bu nüshada istinsahın gerçekleştiği şehir ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Kapak tarafındaki müellif ismi ile ilgili bilgi, müstensihden farklı bir el tarafından yazılmış olduğu izlenimini de uyandırmaktadır.

- b) Hadîkatü'l-ma'ârif'te Şücâ' Kürbâlî, mürşidi Kâsım-ı Envâr'dan; "Kâsimu'l-Envâr, Şâh-ı İrfân-penâh, Şâh-ı Mesîhî-enfâs, Pâdişâh-ı İslâm-penâh, Hazret-i İmâmîyy-i Hümmâmî" şeklindeki ifadelerle sitâyîşle bahsederken, es-Sîre'de Tâcüddîn Kürbâlî, ne Kâsım-ı Envâr'dan ne de herhangi bir mürşid kimliğinden söz eder. Ancak bu durum İbn Hafif ve Kâzerûnî gibi ilk dönem sûfîlerden bahsediliyor olmasından kaynaklı bir saygı ifadesi biçimi de olabilir.
- c) Tâcüddîn Kürbâlî'nin bir taraftan "Bende-i Hâkî Tâc Kürbâlî" ifadesiyle kendini hâk ile yeksân görerek tevâzu gösterirken, "Tâc" isminin "Tâcüddîn" olması hâlinde bunun bir övgü ifadesi olacağı için kendini bu kelime ile zikretmemesi beklenir. Es-Sîre'nin meçhul müstensihinin, ondan "Mevlânây-ı A'zam Tâcüddîn Kürbâlî" olarak bahsetmesi

ve "Tâc" ismini "Tâcüddîn" diye açıklaması, "Şücâ'" isminin de aynı şekilde "Şücâ'uddîn" şeklinde okunmasına izin vermektedir. Bu, aleyhte bir delil olur. Bu durumda Tâcüddîn Kürbâlî'nin bu davranışı, nadir rastlanmakla birlikte ancak bu isimle tanınıyor olmasından hareketle "Tâcüddîn" ismini zorunlu olarak kullanması, bunu da yine tevâzuya dayanarak "Tâc" şeklinde yarım kullanması ile açıklanabilir.

2.2.2. Lehte Deliller

Yukarıda zikredilen bilgiler Şücâ' Kürbâlî ile Tâcüddîn Kürbâlî'nin aynı kişi olmadığı fikrini verirken, anılan iki ismin aynı kişi olduğu sonucuna götüren veriler ise şöyle sıralanabilir:

- a) Şücâ' Kemâl isminin Şücâ' b. Kemâl, Ebû Şücâ' b. Kemâl, Şücâ' b. Kemâlüddîn, Ebû Şücâ' b. Kemâlüddîn şeklinde okunabilmesinin imkân dâhilinde olması ve gerek Arapçada gerekse Farsçada "fakîr-i hakîr" ifadesinden sonra çoğunlukla kişi ile baba ismi, nadiren de künye zikredilerek kullanımının, hâkim kullanım biçimi olmasıdır. "Fakîr-i hakîr" ifadesinden sonra "Şücâ'uddîn Kemâl" şeklinde bir kullanıma ise hiç rastlanmamaktadır.
- b) Müellifin kendi ifadesinin "Şücâ' Kemâl" olması, ilk kelime ister "Ebû Şücâ'" isterse "Şücâ'uddîn" şeklinde okunsun, "Kemâl" ifadesinin bir isim olması ihtimali düşüktür. Bu kelime yüksek ihtimalle "Kemâlüddîn" olup muhtemelen babasına ait bir lakap olsa gerek ki, bazı nüshalarda müstensihler tarafından iskât edilmiştir.
- c) Tâcüddîn Kürbâlî'nin tercümesinde referans verdiği isimlerin yaşadığı dönem dikkate alındığında, kendisinin 850/1446-1447 yılı sonrasında yaşadığı kuvvetle

40 Haşrî, *Ravza-i Ethâr*, 137

muhtemelken, Şücâ' Kürbâlî'nin de eserini Şah Cihan'a sunduğu 867/1462-1463 yılı ile bir nüshada, genelde vefât etmişler için kullanılan "rahmetullâhi aleyh" ifadesinin yazılmış olduğu tahmin edilen 874/1469 yılları arasında yaşamış olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla iki ismin aynı çağın mensupları olduğu anlaşılmaktadır.

- d) Hadîkatü'l-ma'ârif'te de, Sîretnâme'de de müellif şiirlerinin varlığı, iki ismin edebiyat üzerinden bir ortaklığa sahip olduğunu da göstermektedir. Bu da yine aynı kişiler olma ihtimâlini kuvvetlendiren bir başka unsurdur.
- e) Tâcüddîn Kürbâlî'nin Sîretnâme üzerinden İbn Hafîf ilgisi âşikâr iken, Şücâ' Kürbâlî'nin de İbn Hafîf'e ulaşan bir silsilesinin olduğunu tespit ettik. Bu silsile şu şekildedir: Şücâ' Kürbâlî, Kâsım Envâr, Sadrüddîn Erdebîlî, Safiyyüddîn Erdebîlî, İbrâhim Zâhid Geylânî, Cemâlüddîn Tebrîzî, Şihâbüddîn Mahmûd, Rûknüddîn Sücâsî, Kutbüddîn Ebherî, Ebû'n-Necîb Sühreverdî, Kâdî Vecîhüddîn Ömer, Muhammed b. Abdillâh Ammûye, Ahî Ferec ez-Zencânî, Ebû'l-Abbâs en-Nihâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hafîf.⁴¹
- f) Nisbelerinden dolayı iki ismin de Şîrâz'lı olduğu ortadadır.
- g) Muhtemelen her ikisi de Şâfiî ve Eş'ârîdir. Zira *Hadîkatü'l-ma'ârif*'te "Şeyh Ebû'l-Hasan Eş'arî"ye⁴² ve "İmâm Şâfiî"ye⁴³ bu şekildeki kullanımla atıf varken, *Sîretnâme*'de *Mirkâtü'l-erfa'iyye* adlı

Şâfiî tabakât kitabına da atıf yapılmaktadır.⁴⁴

- h) İkisi de eserlerini tasavvuf alanında yazmış olduklarından tasavvufa ilgileri ortaktır.
- i) İki eserde de yazma sebebi olarak müritlerin isteği zikredilmiştir. Aynı zamanda ikisinin de "Şeyh" oldukları ihtimali oldukça güçlüdür. Şücâ' Kürbâlî'nin Kâsım Envâr'ın halifesi olduğu kaydı bulunmaktadır. Tâcüddîn Kürbâlî hakkında ise "Mevlânây-ı A'zam" ifadesi kullanılmıştır.⁴⁵ Her ikisi hakkında da "Mevlânâ" ifadesi kullanılmıştır.⁴⁶
- j) Müstensihî meçhul bir nüshanın kapağında "Şâh Şücâ'" isminin yazılmış olmasıdır. Bunun iki nedeni olabilir. Birincisi Kâsım Envâr hakkında kullanılan "Şâh" ifadesinin halifesi için de kullanılması, diğeri de bunun müellife sülâhlerden "Şah Şücâ' Kirmânî"ye nisbeten ailesi tarafından isim olarak verilmiş olmasıdır. Bu durumda "Şücâ'" kelimesinin olduğu gibi okunabilme ihtimali de ortaya çıkmaktadır.
- k) Bir diğer veri de "Tâc" ya da "Tâcüddîn Kürbâlî" adıyla hiçbir kaynakta karşılaşılmamasıdır. Oysa bu şahsın bir ilim adamı, muhtemelen bir şeyh ve başvuru birisi olduğu âşikârdır. Sadece isim karışıklığı açıklaması bile buradaki sorunu ortadan kaldırmaktadır.

Şücâ' Kürbâlî'nin, 756-837/1355-1433 yılları arasında yaşayan, Kâsım-ı Envâr lakaplı Muînüddîn Ali b. Nasr'ın halifesi olduğu söylenir.⁴⁷ Bu durum -şayet aynı kişi iseler- Tâcüddîn Kürbâlî'ye "Mevlânây-ı A'zam"

41 Safiyyüddîn Erdebîlî'nin silsilesi için bkz. Reşat Öngören, "Safeviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2008, XXXV: 460-462; ayrıca silsileyi detaylı bir şekilde görebilmek için 48, 49, 50 ve 51. dipnotlara bakınız.

42 bkz. Şücâ' Kürbâlî, *Hadîkatü'l-Ma'ârif*, 13a.

43 age. 173a.

44 bkz. Tâcüddîn Kürbâlî, *Terceme-i Kitâbu's-Sireti's-Şeyh*, 13a.

45 age. 209b.

46 bkz. Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

47 bkz. Haşrî, *Ravza-i Ethar*, 137.

denilmesini de açıklar.

Bir problem de Tâcüddîn Kürbâlî'nin, tercümesinde Kâzerûniyye'den ve Ebû İshâk Kâzerûnî'den büyük bir muhabbetle bahsetmesidir. Bu durumda Kürbâlî'nin Kâzerûniyye'ye mensub olma ihtimali ortaya çıkar. Bu ihtimali değerlendirebilmek için Kâzerûniyye-Erdebiliyye ilişkisine bakmak gerekir.

Daha önce geçtiği üzere Şücâ' Kürbâlî, Kâsım Envâr'ın⁴⁸ halifesidir. Kâsım Envâr'ın tarîkat silsilesi şu şekilde ilerlemektedir: Kâsım Envâr, Sadrüddîn Erdebîlî, Safiyyüddîn Erdebîlî,⁴⁹ İbrâhim Zâhid Geylânî,⁵⁰ Cemâlüddîn Tebrîzî, Şihâbüddîn Mahmûd, Rûknüddîn Sücâsî, Kutbüddîn Ebherî, Ebû'n-Necîb Sühreverdî.⁵¹ Ebû'n-Necîb Sühreverdî'den yukarıya doğru ise silsile şu şekilde İbn Hafîf'e de ulaşmaktadır: Ebû'n-Necîb Sühreverdî, Ahî Ferec ez-Zencânî'ye hem Ahmed el-Gazâlî ile⁵² hem de Kadı Vecîhüddîn Ömer'den babası (veya dedesi) Ammûye Muhammed b. Abdillâh⁵³ ile bağlanır. Ahî Ferec ez-Zencânî'nin Cüneyd'e ulaşan iki silsilesinden birisi Ahmed Dineverî el-Esved, ondan da Mimşâd ed-Dîneverî üzerinden; diğeri ise Ebû'l-Abbâs en-Nihâvendî vasıtasıyla İbn Hafîf'e, ondan da Ruveym üzerinden Cüneyd'e ulaşır.⁵⁴ Buna göre Şücâ'ın silsilelerinden birisi; Şücâ'

Kürbâlî, Kâsım Envâr, Sadrüddîn Erdebîlî, Safiyyüddîn Erdebîlî, İbrâhim Zâhid Geylânî, Cemâlüddîn Tebrîzî, Şihâbüddîn Mahmûd, Rûknüddîn Sücâsî, Kutbüddîn Ebherî, Ebû'n-Necîb Sühreverdî, Kadı Vecîhüddîn Ömer, Muhammed b. Abdillâh Ammûye, Ahî Ferec ez-Zencânî, Ebû'l-Abbâs en-Nihâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hafîf şeklindedir.

Bu silsileye göre Şücâ' Kürbâlî'nin İbn Hafîf ile irtibatı kurulmuş olmaktadır. Bu durum, hem Şücâ' ile Tâcüddîn Kürbâlî'nin İbn Hafîf'te buluşmasını, hem de Tâcüddîn Kürbâlî'nin niçin İbn Hafîf üzerinde çalıştığını da anlaşılır kılmaktadır. Böylece Tâcüddîn'in İbn Hafîf'e olan ilgisini Sîre'nin iyi bir biyografik eser olmasının yanı sıra tarîkat silsilesi içinde yer almasına da bağlayabiliriz. Tâcüddîn Kürbâlî, *es-Sîre* tercümesinde ayrıca Kâzerûnî ile ilgili bilgiler de nakletmektedir. Kürbâlî'nin silsile yoluyla doğrudan Kâzerûniyye ile bağlantısı kurulamasa da, İbn Battuta'nın da belirttiği gibi⁵⁵ Kâzerûniyye'nin yaygınlığının o dönemlerde sürüyor olmasından dolayı Ebû İshâk Kâzerûnî'ye ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine Kâzerûnî'nin biyografisinin daha önce Farsçaya tercüme edilmiş olması da İbn Hafîf'in biyografisinin Farsçaya tercümesini teşvik etmiş olabilir.

Sonuç olarak, şayet Şücâ' Kürbâlî hakkındaki “Şücâ’uddîn” kullanımı doğru ise, bu durumda “Tâcüddîn Kürbâlî”, başka kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan ve tek çalışması *es-Sîre*'nin Farsça çevirisinden ibaret olan bir şahsiyettir. Oysa çeşitli kaynaklardan yaptığı alıntılara bakılırsa ilmi bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen kaynaklarda böyle bir isme herhangi bir şekilde değinilmemesi ilginçtir.

Şayet “Şücâ’uddîn” kullanımı yanlış olup doğrusu “Ebû Şücâ’” ise, bu durumda bu

48 bkz. Karaismailoğlu, “Kasım-ı Envâr”, XXIV: 542-543.

49 bkz. Reşat Öngören, “Safiyyüddîn-i Erdebîlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2008, XXXV: 476-478.

50 bkz. Mustafa Bahadıroğlu, “İbrâhim Zâhid-i Geylânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2000, XXI: 359-360.

51 bkz. Reşat Öngören, “Ebû'n-Necîb Sühreverdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2010, XXXVIII: 35-36.

52 bkz. Ebû's-Safa Safedî, *A'yânü'l-Asr*, (Beyrut: Dârul-Fikri'l-Muâsır, 1998), 475.

53 bkz. Sirâcüddîn Kazvîni, *Meşîhatu'l-Kazvîni*, (Beyrut: Dârul-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005), 344.

54 bkz. Safedî, *A'yânü'l-Asr*, 475.

55 bkz. İbn Battuta, *Rihletu İbn Battuta*, (Beyrut: Dârul İhyâi'l-Ulûm, 1987), 218, 226.

şahıs büyük ihtimalle Tâcüddîn Kürbâlî olup Ebû Şücâ'ın hem bu tercümesi ortaya çıkmış olacak, hem de ulemâya verilen medhiye lakaplarından "Tâcüddîn" nisbesine de sahip olduğu anlaşılmış olacaktır. Elde edilen verilere bakıldığında ilk ihtimâl terk edilemeyecek olsa da ikinci ihtimal oldukça kuvvetlidir.

Sonuç

İran'ın Fars bölgesinin en büyük sūfisi olarak kabul edilen İbn Hafîf eş-Şîrâzî'nin hayatına dair en önemli ve derli toplu kaynak, öğrencisi ve müridi olan Ebü'l-Hasan Ali ed-Deylemî tarafından yazılan eserdir. Adı *Sîretu's-Şeyh Ebû Abdullâh Muhammed bin Hafîf* olan eser, sūfî biyografilerinin ilk örneklerindendir. Deylemî tarafından Arapça olarak yazılan bu eserin aslı kayıptır. Bu eserin Farsça bir tercümesi mevcut olup, bu tercüme Rüknuddîn bin Cüneyd-i Şîrâzî tarafından yapılmıştır. Bu tercüme Annemarie Schimmel tarafından 1955 yılında neşredilmiştir. Schimmel, bu eser başta olmak üzere, diğer kaynakları da esas alarak İbn Hafîf'e dair bir biyografi oluşturmuştur.

Son dönemde gelişen teknolojik imkânlar neticesinde kimi sebeplerle gizli kalmış bazı eserler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Biz de, İbn Hafîf üzerine çalışırken, *es-Sîre*'nin farklı bir Farsça tercümesi ile karşılaştık. Bu tercüme Tâcüddîn Kürbâlî tarafından yapılmıştır. Kürbâlî'nin bu eseri Rüknuddîn Şîrâzî'nin çevirisinden daha fazla bilgi içermekte olup, İbn Hafîf hakkındaki *es-Sîre*'de yer almayan bazı bilgilerin, aslında *es-Sîre*'nin Arapça aslında mevcut bulunduğu, Rüknuddîn Şîrâzî'nin Farsça tercümesini yaparken birtakım tasarruflarda bulunarak bazı bilgi ve nakilleri aktarmamış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kürbâlî tercümesinin, *es-Sîre*'nin Arapça aslının daha doğru ve tam tercümesi olduğu anlaşılmaktadır.

Kürbâlî, tercümesine bir giriş yazmış olup burada ve eserinin son kısmına eklediği bilgilerle İbn Hafîf hakkında başka kaynaklarda geçmeyen kıymetli bilgiler de vermiştir. Tâcüddîn Kürbâlî'nin, adına ve eserine başka hiçbir kaynaktan rastlanmamaktadır. Bu durum bizi zorunlu olarak isim üzerine yoğunlaştırmış ve bu ismin bilinen başka isimlerle ilgisini araştırmaya sevk etmiştir. Makalemizde görüldüğü üzere "*Şücâ' Kürbâlî*" isimli bilinen bir müellif ile az da olsa farklılıkları olmakla beraber çeşitli yönlerden benzeştikleri, ancak yine de sözü edilen bu iki ismin aynı kişi olma ihtimalinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Tâcüddîn Kürbâlî'nin adının neden hiçbir kaynaktan yer almadığını açıklayabilmektedir.

Kaynaklar

- Acar, M. Şinasi. *Tavşanlı Zeytinoğlu Halk Kütüphanesi*. İstanbul: Zeytinoğlu Eğitim Bilim ve Kültür Vakfı, 2007.
- Asl, Lida Balilan. "Berresî Te'sîr-i Mezârât der Tevessuiy-i Sahttâr-ı Şehriy-i Şehr-i Tebrîz ez Devre-i İlhanlı tâ Safevî". *Faslnâme-i Pejûheşhây-ı Mi'mâriy-i İslâmî* 3, 3 (1394): 65-88.
- Atıcı Arayancan, Ayşe. "Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi". Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Bahadıroğlu, Mustafa. "İbrâhîm Zâhid-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 2000, 359-360.
- Berzger Hâlıkî, Muhammed Reza. "Şerhîy-i Dîger ber Gülşen-i Râz bâ Unvân-ı Hadikatü'l-Maârif", *Şi'r Pejûhî*, 2 (1388): 47-68.
- Deylemî, Ebu'l-Hasan, *Atfü'l-Elifi'l-Me'lûf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 2007.

- , *İbn al-Hafîf aş-Şîrâzî*. çev. İbn Cüneyd eş-Şîrâzî, nşr. Annemarie Schimmel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1955).
- Fesâî, Mirza Hasan Hüseyinî. *Fârsnâme-i Nâsırî*. 2. Baskı. Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1378.
- Gürkî, Muhakkik. *Resâil-i Gürkî*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Haşrî, Muhammed Emin. *Ravza-i Ethar*. Tebriz: İntişârât-ı Sütûde, 1371.
- Hücvirî, Ebu'l-Hasen. *Keşfü'l-Mahcûb*. 4. Baskı. tsh. Jukovski, mukad. Kâsım Ensârî. Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1375.
- İbn Battuta. *Rihletu İbn Battuta*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1987.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Kasım-ı Envâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 2001, 542-543.
- Kazvînî, Sirâcüddîn. *Meşîhatu'l-Kazvînî*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005.
- Kürbâlî, Şücâ'. *Hadîkatü'l-Maarif*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 002608.
- , *Hadîkatü'l-Maarif*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 000301.
- , *Hadîkatü'l-Maarif*. Bursa: Bursa Bölge, Haraççıoğlu, 1040/34120.
- , *Hadîkatü'l-Maarif*. Kütahya: Zeytinoğlu, 000936.
- Kürbâlî, Tâcüddîn. *Terceme-i Kitâbu's-Sîreti's-Şeyh Ebî Abdillâh bin Hafîf eş-Şîrâzî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 001222.
- Öngören, Reşat. "Ebû'n-Necîb Sühreverdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 2010, 35-36.
- , "Safeviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 2008, 460-462.
- , "Safîyyüddîn-i Erdebilî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 2008, 476-478.
- Safedî, Ebü's-Safa. *A'yânü'l-Asr*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998.
- Şebüsterî, Mahmud. *Gülşen-i Râz*. 2. Baskı. çev. Abdülbâkî Gölpınarlı. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- Şîrâzî, Cüneyd. *Şeddü'l-İzâr fî Hattî'l-Evzâr An Züvvâri'l-Mezâr*. Tahran: Çâphâne-i Meclis, 1328.
- Tüsterî, Nurullah. *Es-Savârimu'l-Mührika*. Tahran: Dâru Meş'ar, 1437.